

Grønlands væsener

- Et undervisningsforløb
til udskoling

Tekst af Martine Lind Krebs

*Illustration af Maja-Lisa Kehlet fra bogen Bestarium
Groenlandica af Maria Bach Kreutzmann*

Velkommen!

I dette forløb skal du møde en masse spændende væsener, som menneskerne i Grønland troede på i gamle dage - før kristendommens tid.

Vi skal blandt andet høre historien om Havets Mor der som en ung pige blev kastet over bord fra en båd sank helt ned på bunden af havet hvor hun fik sit hus. Og om hvordan åndemaneren renser hendes hår hvis hun er blevet vred.

De gamle fortællinger om de her væsener kalder man myter, og hvad en myte er for noget, er også noget du bliver meget klogere på i dette forløb.

Vi håber det bliver rigtig spændende!

Fakta om rigsfællesskabet og Grønland

Grønland er verdens største ø.

Der bor cirka 56.000 indbyggere i Grønland.

Alle byer ligger ved kysten, og man skal sejle eller flyve for at komme rundt.

Det meste af Grønland er dækket af Indlandsisen. Fra Indlandsisen brækker stykker af isen af og bliver til isfjelde.

Grønland hører sammen med Danmark og Færøerne i et rigsfællesskab.

Grønland tjener flest penge på fiskeri. Du har sikkert smagt grønlandsk hellefisk eller rejer på et tidspunkt i dit liv.

Grønlænderne taler flere sprog. De fleste taler det (vest)grønlandske sprog som hedder Kalaallisut, nogle taler østgrønlandsk eller nordgrønlandsk. De fleste taler også ret godt dansk.

Det grønlandske flag hedder *Erfalasorput*. Det betyder Vores flag.

Den grønlandske nationaldragt bruges fx til konfirmationer, bryllupper og til jul.

Den højeste temperatur målt i Grønland er 25,9 grader og den laveste er under -70 grader.

Når klokken er 12.00 i Danmark, er den 8.00 på Grønlands vestkyst. I Ittoqqortoormiit i Østgrønland er den 9.00.

Et tykt bredbåndskabel ligger på havets bund og forsyner de største grønlandske byer med hurtigt internet.

Grønlands nærmeste
nabo er Canada. Der er
kun 26 kilometer mellem
Grønland og Ellesmere
Island i Canada.

8% af befolkningen i
Grønland er født i Dan-
mark.

Danmark er verdens 12.
største land når man reg-
ner Færøerne og Grøn-
land med.

Inuits kosmologi

I gamle dage – før kristendommen kom til Grønland – havde grønlænderne deres egen religion, inuit-religionen.

Grønlænderne kaldte sig selv for inuit. Det betyder *mennesker*.

Man kender stadig en masse fortællinger – myter – fra inuit-religionen.

I Grønland troede man på at mennesker og ånder lever side om side. Hele verden var besjælet. Det betyder at alting, også planter, dyr og naturfænomener var levende og havde en sjæl. Man kaldte denne sjæl eller kraft for *inua*.

Sila var navnet for en stor usynlig kraft der fandtes både i naturen og mennesket.

Det var kun åndemaneren, *angakkoq*, der kunne se eller opfatte sila. For almindelige mennesker var åndeverdenen usynlig. Angakkoq var bindeleddet mellem mennesker og ånder.

Der var mange regler som man skulle følge for at sikre balance mellem åndernes verden og menneskenes verden.

Man skulle fx behandle fangstdyrene med respekt, fx gav man dem en dråbe vand efter de var blevet dræbt. Hvis der kom ubalance mellem ånder og mennesker, var det angakkoq der sørgede for at genoprette den.

Når et menneske døde, troede grønlænderne at sjælen kom i et af de to dødsriger – op i himlen hos Måneemanden eller ned i havet hos Havets Mor. Der var mange der helst ville i dødsriget i havet – for der var mest mad.

På næste side kan du se en tegning der viser hvordan inuit forestillede sig at verden så ud.

*Måneskin i Grønland.
Foto: Axel G. Hansen/Visit Greenland*

Husk at indberette materiale som printes ud, til Copydan hvis din skole er indberetningspligtig.

Billedet her er en tegning af verden sådan som inuit troede den hang sammen. Tegning: Laila Vetterlain

Husk at indberette materiale som printes ud, til Copydan hvis din skole er indberetningspligtig.

Myten som genre

Myter er fortællinger om hvordan verden hænger sammen.

Alle kulturer har gennem historien udviklet deres egne myter som er blevet fortalt videre fra person til person.

Når vi kender til de grønlandske myter i dag, er det fordi de er blevet skrevet ned på et tidspunkt. Der findes tit flere versioner af samme myte.

Myter kan for eksempel fortælle om hvordan verden blev til. Det kalder man skabelsesmyter. Eller hvordan det hele skal ende. Det kalder man undergangsmyster.

Myterne fortæller om verden og om hvorfor det er vigtigt at der er nogle leveregler som man skal følge.

Isfjeld. Foto: Aningaaq Rosing Carlsen/Visit Greenland

Man kan fx kende en myte på følgende:

- Myten er blevet fortalt mundtligt af en fortæller
- Den beskriver noget overnaturligt eller mystisk. Der er ingen grænser for hvad der kan ske.
- Personerne har overmenneskelige egenskaber.
- Den foregår i en mytisk (ur)tid som man ikke ved præcis hvornår var.
- Handlingen beskriver tit en konflikt eller nogle prøvelser som hovedpersonen skal igennem.
- Hovedpersonen får tit en straf eller en belønning.
- Der er tit noget der bliver gentaget, fx tre gange.
- Den kan give forklaringer på naturfænomener, fx hvad nordlys er for noget.
- Den kan fortælle hvordan verden er blevet skabt eller hvordan det hele vil ende.
- Den kan give forklaring på hvorfor mennesker skal overholde tabuer og levereregler – og understrege hvorfor det er vigtigt.

Væsener i myten:

Åndemaneren, der fór til månen

Månen og Solen

Månemanden lever oppe på himlen hvor han bruger sit liv på at jage sin smukke søster, solen. På grønlandsk hedder Månemanden *Aningaaq*, og hans søster hedder *Maliina*.

Månemanden. Illustration af Jonathan Brüsich fra bogen Bestarium Groenlandica af Maria Bach Kreutzmann.

Myten fortæller at månen oprindeligt var en almindelig mand der blev forelsket i sin søster. Da hun stak af fra ham, fulgte han efter. I hånden har de hver en tot brændende mos, men Månemandens mos gik ud så der kun var en glød tilbage. Derfor lyser solen kraftigere end månen.

Ligesom Havets Moder har Månemanden kontrol over fangstdyrene, og han straffer folk hvis de ikke overholder reglerne. Han har en stor, sort træstav som han kan rive folks huse ned med hvis de ikke har opført sig ordentligt. Han er klædt i mange lag bjørneskind. Hvis Månemanden er på vej, skal man straks slukke alle lamper så han ikke kan finde vej.

Månemanden bor i et hus på månen. Åndemaneren, *angakkoq*, kunne rejse på ånderejser op til Månemandens hus hvis han var blevet vred og skulle formildes. Men det kunne være meget farligt for Indvoldsædersken – som er nabo til Månemanden – lurede på vejen.

Indvoldsædersken

Indvoldsædersken er en grim, gammel kone som er så hæslig at man let kommer til at grine når man møder hende. Men det skal man ikke gøre! For så springer hun frem med sin kniv og skærer ens mave op og stjæler ens indvolde.

Indvoldsædersken.

Illustration af Camilla Lillegaard Løvgreen fra bogen Bestarium Groenlandica af Maria Bach Kreutzmann

Indvoldsædersken hedder på grønlandsk *Erlaveersinooq*. Hun har et mærkeligt aflangt ansigt og er helt nøgen – bortset fra to fisk der hænger fast i hendes skridt. Myterne fortæller at når hun bukker sig forover, slikker hun sin egen bagdel, og når hun bukker sig til siden, slår hun kinden mod hoften så det klasker.

En myte fortæller om åndemaneren der skulle besøge månemanden, men kom til at tage den forkerte vej forbi månen så han mødte Indvoldsædersken. Han prøvede at lade være med at grine af hendes mærkelige dans, men han kunne ikke lade være med at smile. I samme nu sprang hun frem og flåede hans lunger ud. Hun lagde dem til afkøling for at kunne spise dem, men det lykkedes manden at snuppe dem og spise dem igen – så han overlevede.

Hjælpeånd

Toornat er det grønlandske ord for hjælpeånder. Hjælpeånderne var ånder som kunne hjælpe åndemaneren på hans ånderejser. Der fandtes mange forskellige hjælpeånder – nogle var stærkere end andre, og det var kun de stærkeste åndemanere som turde opsøge de allerstærkeste af hjælpeånderne.

Toornaarsuk var den stærkeste hjælpeånd en åndemaner kunne drømme om, og åndemaneren opsøgte kun hans hjælp i meget vanskelige situationer. *Toornaarsuk* betyder den særlige eller kære hjælpeånd.

Man ved ikke rigtig hvordan *Toornaarsuk* ser ud – det skifter fra åndemaner til åndemaner. Men den er en god svømmer og er meget stærk.

*Toornaarsuk. Illustration af Maria Bach Kreutzmann
fra bogen Bestarium Groenlandica.*

Himmelånder

Når nordlyset bølgede hen over himlen, så troede folk i Grønland i gamle dage at det var himmelånderne eller luftånderne der spillede bold med et hvalroskrænie. Himmelånderne var afdøde mennesker der var kommet op i dødsriget i himlen.

På grønlandsk kaldes de *Qullermiut*.

Myterne fortæller om åndemanere, der var så uheldige at blive fanget af himmelånderne når de var på ånderejse. Så brugte himmelånderne åndemaneren som en bold eller slog ham med kæppe til blodet dryppede.

Man siger i Grønland at man ikke skal fløjte efter nordlyset, for så kan ånderne komme og tage én.

Nordlys. Foto: Mads Pihl/Visit Greenland

Myten om Havets Mor

Der findes mange forskellige versioner af myten om Havets mor. Denne version er baseret på tre forskellige myter.

Nivigká var en forældreløs pige, der boede på en boplads i Grønland. Hun havde en lampe og en hund, som var hendes kæreste øje.

I Nuuk står en status af Havets Mor i vandkanten. Den er lavet af Christian Rosing. Foto: Mads Pihl/Visit Greenland

Da det blev sommer, pakkede folkene på bopladsen deres konebåde for at sejle ind til de gode fangststeder. Men ejeren af båden så sig sur på Nivigká, så da de var ude på havet, kastede han hende pludselig over bord sammen med hendes lampe og hendes hund.

Hun prøvede at redde sig op i båden ved at klamre sig til rælingen, men manden huggede hendes fingre af – de tre midterste – så hun måtte give slip.

Inden hun sank, sagde hun farvel mod alle verdens fire verdenshjørner: nord, syd, øst og vest. Så kaldte hun alle havets dyr og fugle til sig, og med sin hund under armen sank hun ned på havets bund.

Nivigkás lampe i myten er en spæklampe som denne. Det er en skålførmert lampe lavet i sten som man tændte med smeltet spæk og en væge af mos. Inuit brugte lampen til at give varme og lys i vinterboligerne. Foto: Hans Peter Kleemann

Nede på havets bund fandt hun sin lampe og begyndte at gå indtil hun kom så langt væk fra kysten at hun kunne se alt hvad der foregik. Her byggede hun sig et hus med plads til alle havets dyr og fugle. Hendes hund satte hun foran døren for at vogte den. Både hunden og Nivigká voksede sig kæmpestore. Hun var blevet til Havets Mor.

Det år mislykkedes fangsten, og menneskerne på bopladsen måtte sulte. Havets Mor havde lukket dyrene inde under sin lampeskål og fået den slemme sydvestenstorm til at rase.

En dag blev Havets Mor ramt af noget skidt i ansigtet, der kom fra menneskene. Hendes hår blev helt filtret og hendes ansigt beskidt. Hendes hund begyndte at gø højere og højere, og en fossende elv begyndte at løbe inde i hendes hus.

Åndemanerne oppe på jorden fandt ud af at den lille pige Nivigká var blevet til Havets Mor, og at hun blev svinet til af menneskernes urenheder.

Derfor var åndemaneren nødt til at tage på ånderejse for at besøge hende. Han påkaldte sin hjælpeånd til at hjælpe ham undervejs på den farefulde rejse.

En åndemaner i trance i 1906. Åndemaneren sidder foran indgangen til huset, nøgen og med hænderne og kroppen bundet. Trommens stærke lyd og skindenes raslen påkalder ånderne.

Foto: ijsbarbaar.nl/angakokfotos

På vej ned til Havets Mors hus måtte åndemaneren først passere alle de døde sjæle. Herefter kom han til en bred og brusende elv som var meget vanskelig at krydse, og til sidst skulle han gå af en sti der var smal som en snor, med et bundløst dyb til begge sider. Hjelpeånden hjalp åndemaneren forbi alle forhindringerne og tog ham i hånden og førte ham forbi den rasende hund foran døren til Havets Mors hus.

Inde i huset sad Havets Mor og flåede sig i håret af vrede over at få gæster. Med et snuptag greb åndemaneren fat i hendes hår og begyndte at kæmpe med hende. Da hun var blevet træt, kunne han rense hendes hår for skidt. Skidtet forvandlede sig til bjørne, ræve, sæler, hvaler og hvalrosser der svømmede ud af huset. Elven der løb inde i huset, var begyndt at løbe den anden vej så dyrene kunne svømme ud.

Havets Mor forklarede åndemaneren at tabubrud især ved fødsel og død sviner hende til. Hun bad ham formane menneskerne om at overholde alle tabuerne. Åndemaneren vendte hjem; denne gang gik rejsen helt uden besvær. Om natten skiftede vinden retning og blæste havet rent for is, og det myldrede med havdyr og fugle.

*(Frit fortalt efter C. Lytzen: Sagnet om Nivigká, 1856,
Poul Egede: Angakokkens rejse til havkvinden, 1737 og
Knud Rasmussen: Havets moder, 1919)*

Inuittatoveringer

I de senere år er det blevet populært, især blandt unge grønlændere, at få inuittatoveringer.

Traditionen med inuittatoveringer strækker sig mindst 3500 år tilbage og er kendt fra hele Arktis. Tatoveringerne bestod af symboler og mønstre fra ånde- og naturtroen.

Tatoveringerne kunne være med til at sikre god fangst, holde farlige ånder væk og sørge for at nyfødte børn ville blive særligt dygtige fangere eller syersker. Tatoveringerne virkede også som en form for amuletter.

Det var mest kvinderne der blev tatoveret. En kvinde fik sin første tatovering når det blev besluttet at hun ikke længere var et barn, og hun begyndte at udføre kvindearbejde. En vestgrønlandsk kvinde blev tatoveret mange steder på kroppen. Hendes arme, hænder og lår blev dækket af tatoveringer.

Da de kristne missionærer kom til Grønland i 1700-tallet, blev tatoveringerne forbudt. Inuittatoveringerne forsvandt helt i løbet af 1900-tallet, men nu er de altså kommet igen.

Derfor blev jeg tatoveret

Inge Olsvig Brandt

Gennem hver en prik og streg jeg har fået, skaber jeg et større grønlandsk ordforråd og dermed også en større forståelse af mit eget sprog. Jeg er på en åndelig og spirituel rejse gennem eget sprog og gennem min egen kultur.

Maria Bach Kreutzmann

Min far er grønlandsk, min mor er dansk, og selvom jeg bor i Nuuk, er grønlandsk ikke mit modersmål. Derfor har jeg kæmpet med en identitetskrise fordi jeg blev set som dansker i Grønland og grønlænder når jeg var i Danmark. Tatoveringerne har gjort at jeg føler jeg nu kan kalde mig grønlænder.

Katti Frederiksen

Jeg har set kvinder med ansigtstatoveringer i Alaska, og jeg syntes de var så modige. Jeg fik den fordi jeg ville hylde mine forfædre. Efter vi blev kristne blev vores identitet undertrykt fordi ingen kunne forstå os. Derfor er det vores pligt at fortælle det videre til vores efterkommere.

Tatoveringerne var tæt sammenvævet med historierne fra myterne – fx er der mange der har tatoveringer på fingrene som her. Det er en reference til myten om Havets Mor, pigen Nivigká, der fik de tre midterste fingre skåret af.

En kvinde med inuittatoveringer. Her ses putu, ivaluit og orpigaq. Foto: Det Grønlandske Hus i København

Der er mange skjulte symboler i inuittatoveringerne, der er omgæret med mystik. Der er mange af dem der er tatoverede, som finder det upassende hvis folk spørger dem hvad deres tatoveringer betyder.

Symboler i tatoveringerne

Putu. Små prikker. Det er en form for beskyttelse der holder vrede sjæle på afstand.

Orpigaq. En arktisk plante som gav styrke og mod.

Ivaluit. Lige linjer symboliserer senetråden. Senetråden var kvindens vigtigste redskab som blev brugt til at sy tøj, kajaker, telte osv.

Sassuma Arnaa. Linjer rundt om de tre midterste fingre. Tatoveringen er en hyldest til Havets Mor der fik skåret sine fingre af.

Qulleq. Et trekantet symbol der repræsenterer inuits spæklampe. Lampen var det redskab der gav lys og varme i inuitternes vinterboliger og sikrede overlevelsen.

Qaaq. V-formede mønstre på panden. Tatoveringerne symboliserer myten om Maliina – solen der jagtes af sin bror, månen, henover himlen.

Tuukkat. Et pileformet symbol for harpunspidsen. Som tatovering blev den båret af kvinder for at hjælpe fangerne til at ramme fangstdyrene.

Sila. Cirkler. Sila var den åndelige kraft.

Ordforklaringer

Amaat: [På gammel retstavning staves det amaut] En anorak som blev brugt af kvinder. Den havde en stor hætte så man kunne bære et lille barn i hætten.

Hjælpeånd: En åndemaner havde flere hjælpeånder som kunne hjælpe ham på hans ånderejser. Jo stærkere en åndemaner var, jo stærkere hjælpeånder kunne han få.

Inuit: Det grønlandske ord for “mennesker” og det ord, som grønlænderne brugte til at betegne sig selv. Inuit er et flertalsord. Inuk betyder menneske i ental.

Konebåd: [På grønlandsk: umiaq.] En stor båd beklædt med skind. Den kaldes sådan fordi det for det meste var kvinderne der roede den, mens mændene roede ved siden af i deres kajaker.

Kosmos: Verdensorden. Universet ses som en ordnet helhed – i modsætning til kaos.

Kosmologi: Opfattelsen af verdensordenen.

Myte: En mundtlig fortælling om hvordan verden hænger sammen.

Nordlys: Farvet lys som kan ses på nattehimlen, især i nordlige områder.

Spæk: Fedt fra sæler eller hvaler.

Spæklampe: (kaldes også tranlampe) En skålformet lampe som gav både varme og lys. Som brændsel brugte man spæk fra sæler og hvaler, og som væge brugte man mos.

Tabu: Religiøse påbud eller forbud. Tabuerne i Grønland var for det meste knyttet til fødsler, menstruation og død. For eksempel måtte familien til en død person i en periode leve væk fra de andre på bopladsen, og der kunne være ting man ikke måtte spise eller røre ved i en periode.

Ulo: En særlig kniv som kvinderne brugte til at rense skind og skære kød. Derfor kaldes den tit en kvindekkniv.

Åndemaner: En slags religiøs ekspert, som en præst. På grønlandsk hedder en åndemaner angakkoq.

Er du i tvivl om hvordan nogle af de grønlandske navne og ord siges, så gå ind på vores udtalebibliotek på:
sumut.dk/da/dagensgroenland/udtaleordbog